

Ang Pagsusunong ng Pupuwa ng Kababaihang Gaseña¹

The Bearing of Pupuwa by the Gaseña Women

EMMANUEL JAYSON V. BOLATA

ABSTRAK

Isang mahalagang tradisyon ang isinasagawa ng kababaihan tuwing Semana Santa sa Gasan, Marinduque: ang pagsusunong ng pupuwa. Katuwang ang iba pang mga namamanata sa kani-kanilang anyo ng pagdarasal at pagluluksa, sunong-sunong ng mga babaeng deboto ang pumpon ng mga dahon ng pupuwa sa kanilang ulo, nagdaramit ng itim at maluwang na damit, nagtatanggal ng sapin sa paa, at lumalahok sa prusisyong idinaraos tuwing Biyernes Santo. Maiuugnay ang tradisyon sa sinibulan nitong mga panrelihiyong institusyon, ang mga simbahang Romano Katoliko at Iglesia Filipina Independiente; dalawang nagtatalabang institusyong Kristiyano na masasabing nakatagpo ng kaisahan sa naturang tradisyon. Sa pamamagitan ng mga nakalap na panayam, mahihinuha ang ilang konseptong nakapaloob sa panata tulad ng pagtatambal ng pagsisisi at paghiling, indibidwalistikong pamamanata, at pagsasalin ng tradisyon sa kasunod na salinlahi. Maipopook ang pagsusunong ng pupuwa sa mga tradisyon at pakahulugan na umuugat pa sa panahong prekolonyal. Dagdag pa, ibinabahagi rin sa mga pananaliksik at diksiyonaryong botanikal ang pagkakatala, gamit, at pakinabang ng halamang pupuwa (*Polyscias fruticosa* (L.) Harms) sa mga pamayanan tulad ng Gasan. Sa kabuuan, hindi maaalis sa mayamang kultura at pagkakakilanlan ng Gasan ang natatanging ambag ng pagsusunong ng pupuwa ng kababaihang Gaseña.

Mga susing salita: Pagsusunong ng pupuwa, kababaihan, Gasan, Marinduque, tradisyon, pamamanata

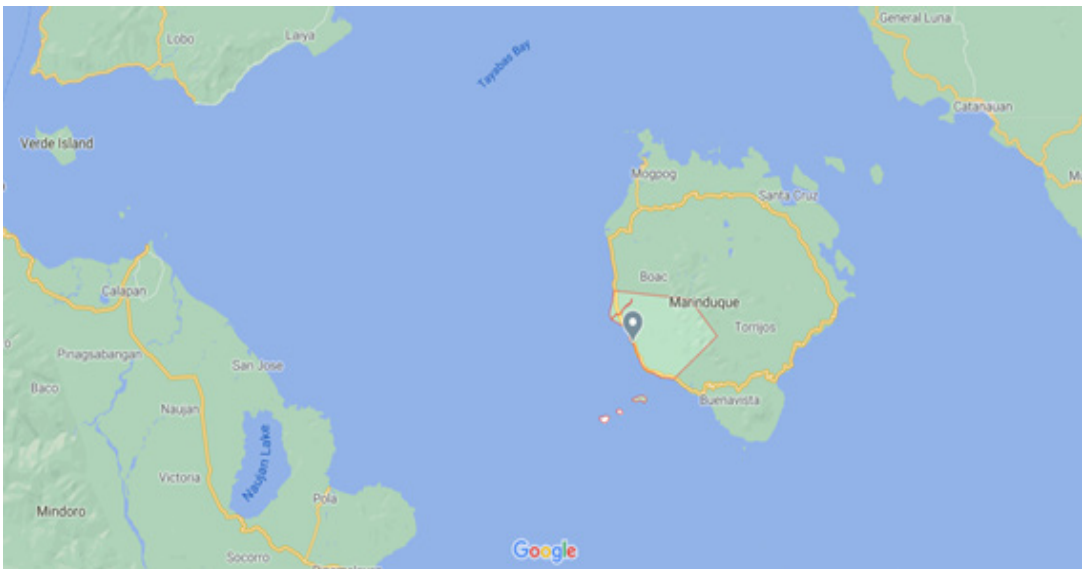
---

1 Ibinahagi ang preliminaryong bersiyon ng papel na ito sa Pagbubunyi: Lekturang Parangal para kay Dr. Ma. Luisa T. Camagay ng UP Lipunang Pangkasaysayan (UP LIKAS) noong 27 Enero 2017 sa NISMED AVR, Bulwagang Vidal Tan, Unibersidad ng Pilipinas Diliman, at sa UP Anthropology@100: International Conference Marking the Centennial of Philippine Anthropology ng UP Department of Anthropology noong 1-2 Disyembre 2017 sa NISMED Auditorium, UP Diliman. Nabuo ang papel noong 2016 para sa kahingian ng Kasaysayan 118 (Women's History) sa ilalim ni Prop. Ma. Luisa T. Camagay, UP Departamento ng Kasaysayan.

ABSTRACT

During the Holy Week in Gasan, Marinduque, women observe an important tradition: the pagsusunong ng pupuwa (bearing of pupuwa). Along with other Christian believers performing their own prayers and acts of mourning, the women devotees carry on their heads a crown of pupuwa leaves while wearing loose black robes and walking barefooted as they partake in the Good Friday procession. This tradition can be connected to the two religious institutions where it has been practiced, the Roman Catholic Church and the Philippine Independent Church; two interrelated Christian institutions that found unity in the said tradition. Through interviews, one may extract some concepts embedded within the said devotion, such as the duality of repentance and wishing, individualistic devotion, and the passing of the tradition to the next generation. The bearing of pupuwa can be located within the traditions and meanings that root back to the precolonial period. Moreover, one may find in the botanical studies and dictionaries the documentation, function, and benefits of the pupuwa plant (*Polyscias fruticosa* (L.) Harms) to communities such as Gasan. Overall, the bearing of pupuwa by the Gaseña women significantly contributes to the rich culture and identity of Gasan.

Keywords: Bearing of pupuwa, women, Gasan, Marinduque, tradition, devotion

Gasan, Marinduque (mula sa Google Maps)

TUNGUHIN NG PAG-AARAL

Sa ilang taong pamamalagi sa Gasan, isang third-class na bayan sa lalawigan ng Marinduque, nalaman kong isang mahalaga’t seryosong kaganapan ang Mahal na Araw para sa mga “tiga-Gasan.” Maliban sa nakasanayang makukulay na parada ng mga Morion, taimtim na Prusisyon, at masiglang Gasang-Gasang Festival, palagi ring nababanggit ang iba’t ibang uri ng pamamanata. Nagtuon ako sa “pagsusunong ng pupuwa” sapagkat laging ipinagmamalaki sa akin ng mga nakakausap na tanging sa Gasan lamang daw ito isinasagawa. Kakabit ng pagiging natatangi (“*unique*,” “*only in ___*”) ang kultural na identidad ng bayan, at hindi rin maihihiwalay dito ang tawag ng turismo, na isa sa mga pinagtutuunang sektor pang-ekonomiya sa lalawigan.

Ang “paglikha” ng mga “sariling tradisyon” ay isa sa maaaring postkolonyal na tugon para sa pagbubuo ng sariling pagkakakilanlan matapos ang pambansang pagsasarili noong 1946. Bahagi ang pagpapalakas ng kasaysayang pampook (*local history*) at pamanang kultural (*cultural heritage*) ng mga lokalidad sa mas malawak na proseso ng dekolonisasyon, nasyonalismo, at pagbubuo ng bayan. Naging salalayan ang kasaysayan upang ipaliwanag ang mga nagpapatuloy na tradisyon, gawi, at kaisipan. Isa marahil sa limitasyon ng pag-aaral na ito ay ang mismong pagtukoy ng pinagmulan ng pagsusunong ng pupuwa. Sa kaalaman ng mga tagaroon ay “matagal” na itong isinasagawa, bagaman walang ipinakitang anumang dokumento na maaaring magpatunay. Maliban sa dahop na akses sa dokumentong pangkasaysayan hinggil sa Marinduque, maaari ring makita na isang “pagbabanduhan” o pagyayabang ang pagdodokumento ng pamamanata. Kung gayon, tinitingnang hindi bukal sa puso ang naturang pamamanata; gayundin, walang maitatabing dokumentasyon kung kailan ito nagsimula. Pag-iwas man sa dokumentasyon dahil sa ilang partikular na persepsiyong panrelihiyon-pangkultura, o talagang wala lamang naitabing dokumentasyon ng panata, sa huli’y nagsasanib ang dalawang posibleng dahilan para sa hindi pagkakaroon ng batis pangkasaysayan na makakasagot sana sa mahalagang tanong: kailan at saan ito nagsimula?

Ang ganitong esepitismo ay lumilitaw rin sa pag-aaral ng Moriones ni Reinhard Wendt (107-115), kung saan ipinakitang posibleng bata pa talaga ang tradisyon ng pagmomoryo. Malaki ang posibilidad na ang ilang mga tradisyon sa Marinduque ay nabuo nitong kalagitnaan ng ikadalawampung siglo lamang. Kung mapatunayan ito, haharapin ito marahil ng ilang mga taga-lalawigan nang may nakataas na kilay, sapagkat patuloy na pinanghahawakan ang “pagiging matagal na” ng mga ganitong tradisyon. Nararapat na kilalanin ang limitasyon ng parokyalismo sa pagtugon sa mga suliranin ng pagkakakilanlan. Mainam na solusyon pa rin ang produksiyon ng mga kritikal at mapagbukas na pag-aaral.

Taglay ang ganitong mga problema sa pananaw at pananaliksik, naririyang pa rin naman ang mga pundasyong historikal ng pamamanata sa lalawigan na maiuugat pa sa yugtong prekolonyal. Maaari nitong pansamantalang punan ang kakulangan sa datos, at magpalawak sa punto-de-bista na siyang nag-uugnay ng mga kaisipan at kultura sa halip na naglilimita. Maiuugnay ang intensiyon, anyo, at kahulugan ng naturang panata sa mga tradisyon, gawi, kaalaman,

kaisipan, at institusyon na humubog at hinubog ng kasaysayan at lipunang Marinduqueño at mga karatig na bayan. Humihimig ang tunguhin ng pag-aaral sa direksiyon ni Lourdes R. Quisumbing sa kaniyang papel hinggil sa debosyon sa Señor Santo Niño ng Cebu:

To gain insight into the nature of a given religious experience, its psychological dimensions, its significance and function for people undergoing it, its charismatic power and intensity, is first of all to situate it in the context of history, religious tradition, and culture (Quisumbing 61).

Upang maisakatuparan ito, nagsagawa ang may-akda ng dokumentasyon ng pagsusunong pupuwa sa mga taong 2016, 2017, at 2019. Gamit ang multidisiplinaryong lapit, maituturing itong isang preliminaryong pag-aaral na kinasangkutan ng mga panayam ng mga deboto at kawani ng simbahan, pakikilahok sa prusisyon, pagkuha ng mga larawan, at pagsangguni sa mga dokumentong pangkasaysayan at kontemporaryong batis. Ipinopook ang pangkasalukuyang tradisyon ng pagsusunong ng pupuwa sa mga kahambing nitong gawi at gampantin sa kasaysayan at kulturang Pilipino, gayundin sa pagkakatatag at pamamayagpag ng dalawang simbahang Kristiyano sa lalawigan. Isinama rin ang pagsisiyasat sa halamang pupuwa, at sa mga pakahulugan at pagturing ng mga Gaseño rito—na nagsisilbing persepsyon ng tao sa kinalakhang kalikasan, isa sa mga temang pinag-aaralan sa magkasalikop na araling pangkalinangan at pangkapaligiran (*cultural and environmental studies*).

PANGKALINANGANG UGAT NG MGA NAGPAPATULUY NA TRADISYON

Mayroong dalawang dahilan upang itangi ang pagsusunong ng pupuwa sa Gasan, Marinduque: kababaihan lamang ang maaaring magsagawa nito, at hindi rin ito masisilayan sa iba pang mga bayan sa lalawigan.

Nakapaloob ang pagsusunong ng pupuwa sa marami pang tradisyon sa Gasan. Sa pagkatawan sa taguring “Lenten Capital of the Philippines” na bahagi ng kultural na kapital para sa ikauunlad ng turismo sa probinsiya, kinikilala ang Moriones Festival bilang sentral na Kristiyanong panata at aktibidad sa Marinduque sa pagsapit ng Semana Santa. Maiuugat ang pagpapaunlad ng naturang pista bilang atraksiyong panturismo noong 1964,

nang tumungo sa Marinduque sina Pangulong Diosdado Macapagal at Alejandro R. Roces, noo'y Kalihim ng Edukasyon. Kanilang nasaksihan ang isang pagtatanghal ng dulang Pugutan sa Boac. Sunod na napagpasyahang kailangang panatilihin ang ganitong lokal na kultura bilang tradisyon at pagkakakilanlang Marinduqueño. Isang halimbawa ng promosyon sa Moriones ay nasaksihan sa mga advertisement ng Moriones sa Philippine Air Lines (Wendt 114-115).

Nagpapatuloy sa kasalukuyan ang makulay na kaganapan tuwing Mahal na Araw. Ang mga bayan ay may kani-kaniyang hinuhubog at isinasagawang natatanging tradisyon. Maliban sa Moriones Festival, isinasagawa rin sa bayan ng Gasan ang Pugutan, ang dula tungkol sa buhay ng Kristiyanong martir na si Longhino; ang Gasang-Gasang Festival, na idinaraos tuwing Linggo ng Pagkabuhay at nagtatampok ng mga paligsahan ng kultural na sayaw mula sa iba't ibang barangay; at ang Prusisyon, na idinaraos tuwing Biyernes Santo. Sa Prusisyon kabilang ang pagtugtog ng pataraka, pag-inom ng tawak, pag-aantipo, at ang tatalakayin sa pag-aaral na ito, ang pagsusunong ng pupuwa ng kababaihang Gaseña.²

Ang pangunguna at paglahok ng kababaihan sa mga gawaing pampaniniwala ay umuugat pa sa panahong prekolonyal. Masisilayan sa lunang prekolonyal ang mahigpit na kaugnayan ng paniniwala sa pang-araw-araw na gawain ng mga sinaunang Pilipino. Bilang pinunong pampaniniwala, taglay ng mga *babaylan/baylan* at *katulungan/katulunan/catolonan/catalonan* ang tungkulin ng pagtatawid ng pisikal at espirital na mundo, pangagamot gamit ang tradisyonal at espirital na paraan, at pag-iingat ng mga panitikang pasalita na sayaw mula sa pagtataglay ng mga naratibong maalamat at pampaniniwala (Scott 83-86; Santiago 5-12; Salazar; Mangahas).³ Masisilayan din sa gampanin ng isang *binukot* ang pag-iingat ng panitikang pasalita at pagkakaroon ng kapangyarihan o kakayanang espirital (Abrera, "Seclusion and Veiling of Women"). Maliban sa mga papel at estadong panlipunang ito na ginagampanan ng babae, mayroon ding mga tradisyong prekolonyal na isinasagawa ng kababaihan. Isang maituturing na kahawig ng pagsusunong ng pupuwa ay ang *morotal*, na

[...] isang pagluluksa na ginagawa ng mga babae, at kaugnay ito ng bangka. Sa halip na pumatay ng alipin bago muling makakain, ang nagluluksang babae ay sasakay sa barangay kasama ang ibang mga babae at tatlong bagani: isang maghuhuli sa ugat, isang maglilimas, at isang mamumuno ng lakbay na nakaupo sa unahan. Ang tatlong ito ay mag-aawitan sa buong lakbay kasabay sa pagsagwan; inaawit nila ang kanilang mga kagitingan, ang mga nabihag at napatay sa pagayaw. Puno ng mga alak at *pitarella* ang barangay. Pagdating sa ibayong bayan, aanyayahan nila ang mga tao sa malaking pagdiriwang. Matapos nito, tatanggalin na ang kanilang mga kasuotang puti at mga taling yantok sa braso at leeg; maaari na muling kumain ng kanin at magsuot ng ginto (Abrera, "Bangka, Kaluluwa at Katutubong Paniniwala" 40).

---

2 Ang pagpapataraka ay pagtugtog gamit ang isang piraso ng kawayan na hinati-hati ang isang bahagi nang pahalang, at ang bawat hating ito ay pinagtatama upang makagawa ng tunog. Mayroon ding pataraka na kwadradong piraso ng kahoy na may metal na nakakagawa ng tunog sa pamamagitan ng pag-aalog nito. Karaniwang kabataan ang lumalahok bilang nagpapataraka. Taglay nila ang kasuotang mahahaba at may tabon ang mukha. Itim ang kulay ng kasuotan ng mga kasapi ng Simbahang Romano Katoliko samantang pula, asul, at puti naman ang sa Iglesia Filipina Independiente, bilang sagisag ng mga kulay ng pambansang watawat.

Isinasagawa ng kalalakihan ang pag-aantipo. Sinusugatan nila ng maliliit na hiwa ang kanilang mga katawan at pinapalo ito ng mga piraso ng silindrikal na kahoy na nakatali sa isang pangunahing hawakan. Tinitingnan ito bilang panunulad sa hirap ni Kristo nang siya ay hagupitin bago ipako sa krus. Upang madaling gumaling ang kanilang mga sugat matapos ang pag-aantipo, dumidiretso sila sa dagat at binabanlawan ang buong katawan (tingnan ang Semilla, *A Treatise on the Morion Festival* 26).

Ang tawak ay kulay abong inumin ng pinaghalu-halong halaman, katas ng prutas, at alak, na iniinom tuwing Biyernes Santo, at unang biyernes ng Agosto para sa Iglesia Filipina Independiente. Pinaniniwalaang hindi tatablan ng "lala" (kamandag ng ahas, rabies ng aso, etc.) o anumang lason ang sinumang uminom ng tawak.

3 Ipinunto rin ni Luciano P.R. Santiago ang ugnayan ng salitang "babaylan"/"baylan" sa pagiging partikular ng kasarian sa naturang gampaning panlipunan: "The Visayan term for priestess was *babaylan*, which obviously came from *babai lang* [women only]." Maipupunto ring maaari ring gampanan ng lalaki ang naturang papel, ngunit sila ay magdadamit at kikilos tulad ng babaeng babaylan/catolonan. Tinatawag silang "bayog" o "bayogin" (Tagalog, Bisaya) at "asog" (Bikol) (Santiago 6).

Sa pagdating at pamamayani ng kolonyalismong Espanyol, nagkaroon ng mga pagbabago hinggil sa gampanin ng kababaihan sa mga gawaing pampaniniwala. Ayon kay Luciano P.R. Santiago, dalawa ang naging tugon sa pagbabagong ito:

The first was the covert continuation of their religious activities in both central and distant areas in the Islands, which have in fact endured to this day. The second was the apparent sublimation of their amazing vigor into the highest form of spiritual expression available to them in the new religion—that of a beata or of a nun (Santiago 18).

Kalaunan, naging dominante ang lalaking Europeong pari higit sa katutubong babaylang babae (o lalaking nagbibihis-babae upang gampanan ang pagiging babaylan), at ang rebersiyon ng ganitong ugnayang pangkapangyarihan ang isa sa maituturing na dahilan ng pag-aalsa ng ilang babaylan tulad nina Silongan, Dapungay, Caguenga/Caquenga, Cariapa, Yga, Tamblot, at Tapar (Ancheta; Mangahas; Santiago 18-19).⁴ Para sa mga nagpasailalim sa Krus at Korona, nasilayan ang transisyon ng kababaihan mula sa

pagiging babaylan patungo sa pagiging Kristiyanong hermana, beata, at mananampalataya. Upang makaligtas sa persekusyon laban sa mga nagpapakalat ng sinaunang pananampalataya, maraming babae, ang iba'y sinasabing mga dating babaylan, ang sumali sa mga cofradia (partikular ng *Virgeng Maria*); may iba namang nagtayo ng sariling mga samahan o ordeng Kristiyano (Mangahas 9-10). Sinasabing umaabot ng dalawa hanggang tatlong salinlahi upang matagumpay na makapagtransisyon ang buhay panrelihiyon ng naturang kababaihang mananampalataya, kung saan ang ibang babae ay “sumagot sa tawag” at naging mga “kayumangging beata” (*brown beatas*) (Santiago 22-25). Bagaman nananatiling makapangyarihan ang lalaki sa Simbahang Kristiyano, ito naman ay “tinatalaban ng preeminensyang nakaatang sa Birheng Maria bilang Ina ng Diyos” (Santiago 24). Laganap ang debosyon sa Birheng Maria sa Pilipinas (Delos Reyes, *Salve Regina*; Mangulabnan; Javellana; Mojares; Alvarez), na masisilayan din sa lalawigan ng Marinduque. Kalaunan, binigyang-pagkilala rin ng Simbahan ang mga sumusunod na santa na naging pangunahing patron din ng mga Pilipinong beata: Santa Caterina ng Sienna, Santa Rita ng Cascia, Santa Rosa ng Lima, at Santa Maria Magdalena (Santiago 25).

Sa interpretasyon ni Santiago, sapagkat hindi mapipigilan ang enerhiyang espiritwal, nakatakda ang mananampalataya na tuklasin ang paraan ng pamamahayag nito sa iba't ibang anyong ipinakilala ng Simbahang Kristiyano sa mga bagong kasapi nito (Santiago 23). Kung kaya, hindi rin maiiwasan ang pagkakaroon ng pagkakahawig at pagkakahawig ng intensiyon, anyo, at nilalaman ng mga tradisyong sinauna (prekolonyal) at Kristiyano (kolonyal). Halimbawa, mababasa sa mga pag-aaral nina Lourdes R. Quisumbing at Resil B. Mojares ang pagpapapatuloy ng paniniwala: nagsasanib ang

Mga larawan sa pahinang ito:
Simbahan ng Boac
(mula sa NHCP Serafin Quiason Resource Center,
walang petsa)

4 Nararapat na ipunto ring mga “bayoguin”/ “asog” o lalaking babaylan sina Tamblot at Tapar.

Ang muhong-pangkasaysayan ng Gasan Historical Society sa Brgy. Tres, Gasan (kuha ng may-akda, 2016)

Kristiyano at katutubong paniniwala ng mga Cebuano sa pagturing sa Santo Niño bilang obheto ng venerasyon, samantalang maiuugat naman ang mga kuwento ng pagkawala ng Birhen ng Guadalupe sa mga kuwentong-bayan ng mga diwata/diyosa ng kalikasan na naglalaho matapos ang pagbali ng tao sa napagkasunduan o 'di kaya'y kawalan ng utang na loob o pang-aabuso sa kabaitan nito (Quisumbing 62; Mojares 140-170). Dagdag pa, sa kaso ng pagsusunong ng pupuwa, nagpapatuloy ang gawain ng pagluluksa ng kababaihan at ang pag-aalay ng naturang tradisyon para sa yumaong pigura ng kapangyarihan. Kahawig nito ang mga prekolonyal na tradisyon ng *morotal* at *larao*, na mahihigpit na mga uri ng pagluluksa para sa kamatayan ng isang datu (Abrera, “Bangka, Kaluluwa at Katutubong Paniniwala” 40-41). Kung gayon, masisilayan natin ang transisyon mula sa malalimang pagluluksa para sa isang pinuno ng pamayanan patungo sa pagluluksa para sa kamatayan ni Hesukristo. Nagbago ang sistema at institusyon ng pananampalataya ngunit nagpapatuloy ang ibang aspekto ng tradisyon.

PAGKAKATATAG NG DALAWANG SIMBAHAN SA GASAN

Nakapaloob sa mga simbahang Kristiyano ang tradisyon ng pagsusunong ng pupuwa. Gawi ito pareho ng kababaihang kabilang sa Simbahang Romano Katoliko (Roman Catholic Church) at Iglesia Filipina Independiente (Philippine Independent Church). Bagaman hindi matukoy kung kailan ba talaga nagsimula ang naturang debosyon, pinaniniwalaan na ito ay hindi nalalayoy sa pagkakatatag ng mga Kristiyanong institusyon.

The pupuwa is observed not only by Catholics. The Aglipay Church or the Philippine Independent Church, a Protestant denomination that has a strong following in Marinduque, also observes the same tradition. Given that the Aglipay Church has been in Gasan for more than a hundred years, this makes the pupuwa a part of the Gasan culture for over a century now (Peralta 151).

Sa pagsisimula ng Kristiyanisasyon sa panahon ng kolonyalismong Espanyol, unang dumating ang misyonerong si P. Estevan Ortiz mula sa Mindoro upang ipalaganap ang Kristiyanong paniniwala. Nagsimula ang pagbuo ng pueblo mula 1580, at sa pagsapit ng 1594, nagkaroon ng ministerio sa ilalim ni P. Alonso Bañol. Inialay sa Nuestra Señora de Montserrat ang simbahan ng Boac. Sumailalim ito sa Sagrada Mitra sa taong 1613. Nasundan ito ng pagtatatag ng dalawang visita noong 1609: ang San Bernardo de Marinduque sa Gasan, sa ilalim ni P. Juan Rosado, at San Juan de Marinduque sa Santa Cruz de Napo sa ilalim ni P. Pedro de Talavera (De Huerta 596-597). Noong 1621, ipinagkatiwala sa mga Heswita ang pulo. Sunod nilang itinatag ang mga bayan sa Boac, Santa Cruz, at Gasan. Ilan sa mga naglunsad ng pagmimisyon sa Marinduque ay sina P. Juan de las Misas at P. Domingo de Peñalver (De la Costa 371). Matapos ang pagpapaalis sa mga Heswita sa Pilipinas noong 1768, pinalitan sila ng mga Augustinong Rekoleta at sekular na kaparian (Wendt 113).

Ang muhong-pangkasaysayan ng Gasan Historical Society sa Brgy. Tres, Gasan (kuha ng may-akda, 2016)

Ang Iglesia Filipina Independiente ay itinatag nina P. Gregorio Aglipay, ang unang Obispo Maximo, at Isabelo delos Reyes noong 1902. Pangunahing inadhika ng mga tagapagtatag ng simbahan ang: 1) paghiwalay sa kapangyarihan ng Santo Papa ng Simbahang Romano Katoliko at lubusang awtonomiya ng Pilipinas, at 2) pagdedeklara at pagtindig para sa doktrinang Katoliko at ang kadalisayan nito (Stuntz 489). Habang nagaganap ang paglaganap ng Protestantismo sa Pilipinas, pagkawala ng pamahalaang kolonyal ng Espanya, at unti-unting paglakas ng kapariang Pilipino bagaman hawak pa rin ng Santo Papa ang mga pag-aari ng simbahan sa Pilipinas dulot ng Quae Sinico Mari na nagpapawalang-bisa ng Patronato Real at pagkakaugnay ng estado at simbahan, itinatag ang Unión Obrera Democrática Filipina (UODF) noong 2 Pebrero 1902 sa pangunguna ni Isabelo delos Reyes. Inihahambing si Reyes kay Moses, na siyang magkakalag sa kapariang Pilipino mula sa pagkakatali sa Papa (Laubach 188). Nagpahayag ang UODF ng pagkalas sa Roma noong 3 Agosto 1902. Kaugnay ng pagsusulong ng pambansang nagsasariling simbahan ang dalawang pangkat: ang UODF ni Reyes at ang Partido Nacionalista na pinamumunuan nina Pascual Poblete at Dominador Gomez (Wise 168). Hindi pa noon kabilang sa pagkilos ang magiging Obispo Maximo ng itatatag na simbahang Pilipino na si Gregorio Aglipay. Sa katunayan, naglabas si Aglipay ng manifesto na nagsasabing hindi siya kabilang sa naturang pagkilos. Dala ng mga salik tulad ng pagkabigo ni William Howard Taft sa paghimok sa Papa na alisin ang mga prayle, at ang alitan sa pagitan ng mga Heswita at ni Aglipay na nagbunsod sa tuluyan niyang paglisan sa Simbahang Romano, inilatag ni Aglipay ang pag-aangkin ng karapatan ng mga Pilipino sa Katedral ng Maynila noong 27 Setyembre 1902

(Wise 169). Itinuturing ito bilang petsa ng pormal na simula ng Iglesia Filipina Independiente. Sinundan ito ng paglaganap ng “pambansang relihiyon” sa iba’t ibang bahagi ng bansa, tulad ng Marinduque. Matapos ang tatlong taon nang nakarating at naitatag ito sa bayan ng Gasan.

Isang muhong-pangkasaysayan ang tinayo ng Gasan Historical Society noong 1999 sa pangunguna ng tagapagtatag at unang pangulo na si Jose Sevilla Sadia. Makikita ito sa pinagsilangan ni Heneral Claro Guevarra, isang pinuno ng mga sundalo sa Timog Katagalugan sa ilalim ni Heneral Emilio Aguinaldo. Sa *compound* na ito idinaos sa wikang Tagalog ang unang misa ng Iglesia Filipina Independiente noong 18 Mayo 1905.⁵ Sa isang dokumento ng IFI sa Gasan, nakalista ang mga pangalan ng 140 indibidwal at/o mag-asawa na naunang lumahok sa bagong-tatag na simbahan, sa paglilingkod ng unang pari ng Gasan na si Rev. Fr. Victorio Limano Carreon.⁶

5 Ayon sa muhon: Birthplace of Gen. Claro Guevara. Directly under the command of Gen. Aguinaldo. Philippine Revolution against Spanish tyrannical rule in 1898. He directed how the Revolutionary Government should be administered in Southern Tagalog Provinces. In 1902, he and a certain Dagohob were sent by the American Military Command to pacify the people of Samar who resisted American rule. The first holy mass in Tagalog dialect of the Philippine Independent Church was held May 18, 1905 in this compound.

6 *Talaan ng mga magigiting na Gaseño na buong katapangang lumaban upang maiwaksi ang pananampalataya at pang-aabuso ng mga dayuhan at nagtaguyod sa isang simbahang totoong yumayakap sa diwa ng tunay na paglilingkod sa Diyos at sa Bayan*, Sentenaryo ng IFI Gasan, 18 Mayo 2005. Ang 33 tagapagtatag ay sina G(inoong) Abdon Soleta (Pangulo), Cab(esang) Pedro Lecaroz (Pangalawang

Ayon sa 2000 Census of Population and Housing ng National Statistics Office (NSO), ang Simbahang Romano Katoliko ang may pinakamaraming kasapi sa bayan ng Gasan, sa bilang na 23,387. Sinundan ito ng Iglesia Filipina Independiente na may bilang na 4,506. Ilan pa sa mga relihiyon o simbahang kinabibilangan ng mga Gaseño ay ang Iglesia ni Cristo (704), Seventh Day Adventist (398), Evangelicals (369), at Islam (134) (NSO 31).

ANG PAGSUSUNONG NG PUPUWA BILANG PANATA NG KABABAIHAN

Sa isang panayam, isinaad ni Jose Sevilla Sadia, lokal na historyador at perpetual deacon ng Iglesia Filipina Independiente, ang kaniyang pagpapakahulugan sa tradisyon ng pagsusunong ng pupuwa, na hindi raw nagkaroon ng malaking pagbabago sa paglipas ng panahon.

Why the women of the Church wore pupuwa? In the first place, it is a sort of traditional penitence— penitential— imitating the crown of thorns— an imitation of Christ’s suffering. Pupuwa, also, is used to hide themselves from the “curious” public...

Since the establishment of IFI [in Gasan] in 1905, it was [sic] already been practiced by Aglipayan women, who separated from the Church of Rome. Since these women were formerly “Catholics,” and transferred to IFI, they brought with them the tradition when they were former “Catholics.”

Mahihinuha sa pahayag ni G. Sadia ang pagbabagong-bihis ng panata. Tulad ng nabanggit kanina, umiiral ang posibilidad ng negosasyon sa pagitan ng sinauna at Kristiyanong pananampalataya, na nagbubunga ng pagsasalikop ng mga paniniwala at gawi sa maituturing na

---

Pangulo), Cab. Eusebio Luna (Ingat-Yaman), Cab. Apolonio Lecaros, G. Alejo Lecaroz, Cap(itang) Peroco Sevilla, Cap. Esteban Sevilla, Cap. Marianito Rodriguez, M(aestrong) Benito Selva, Cap. Magdaleno Sevilla, M. Dalmiro Sotto, G. Julian Guevarra, Don Pio Sotto, G. Hilario de Leon, G. Lope de Leon, G. Felipe de Leon, M. Marcel Sotto, M. Diosdado Sotto, G. Santiago Cordero, G. Pedro Sadiwa, G. Juan Rey, G. Gregorio de Leon, G. Benito Sosa, G. Francisco de Jesus, G. Mangcoy, G. Marcos de Leon, G. Rufinop Verdote, G. Natalio Laguio, G. Jose Sotto, G. Casiano Salvo, G. Ponciano Sevilla, G. Nicolas Sadia, at G. Catalino Rodriguez.

“Folk Christianity.” Halimbawa nito ang mga tradisyon sa Marinduque, tulad ng Moriones. Para kay Dr. Rafael J. Semilla, ang panata ng mga Morion ay nagtataglay ng mga animistikong katangian mula sa prehispaniko nitong nakalipas (Wendt 109). Sa isang akda, binanggit ni Semilla ang “proseso ng ebolusyong panrelihiyon” sa kaso ng “Morionismo”:

Morionism springs from religious idolatry. It has its inception even before the arrival of the Spaniards in the province of Marinduque and other parts of the Archipelago. Morionism has been associated with the primitive anito that governs the spiritual being of the individual.

Therefore, Morionism covers the primitive idolatry thru the religious evolutionary processes undertaken by the Missionary work of the Spanish priests. The primitive belief has been conglomerated into a single precept, that the human being is the creation of God the Almighty (Semilla, A Treatise on the Morion Festival 45).

Mula sa kaligiran ng babaylanismo at paniniwala sa mga babaeng diyos, anito, at diwata, sunod na masisilayan ang tradisyon ng sagradong imahen ng babae sa lipunang Pilipino sa katauhan ng Birheng Maria. Sa kasalukuyan, kinikilalang patron ng lalawigan ng Marinduque at ng Diyosesis ng Boac ang Ina ng Biglang Awa, samantalang ang Our Lady of Immaculate Conception naman ang patron ng Katedral ng Boac. Maaaring umuugat ang ganitong debosyong Marian sa pagkakatatag ng unang simbahan sa Boac na inalay sa Nuestra Señora de Monserrat, mula sa Birhen ng Monserrat (*Mare de Déu de Montserrat*) sa Benediktinong monasteryo ng Santa Maria de Monserrat sa Bundok Monserrat sa Catalonia, Espanya (Esplana 26)⁷. Sakop

---

7 Fr. Elinio Pizarra Esplana (26): We don’t have the explanation for the Franciscans’ choice of the patroness of Boac church. We are certain, however, about the existence of a place named Monserrat in Catalonia (Barcelona), Spain where the Black Madonna of Monserrat in the Benedictine Abbey is to be found. It is even probable that the choice of the patroness was inspired by the natural contour of the hill where the church was erected. “Monserrat” seemed to have been taken from the words “montagna” and “serrata,” meaning “serrated

ng mga vicariato ng Monserrat, San Bernardo, at San Juan sa Marinduque ang ilang parokya na inalay sa Birheng Maria at ibang manipestasyon o titulo nito (“Diocese of Boac”).⁸ Dagdag pa, binanggit ni Semilla (*Morionish Philosophy* 23) ang katangian ng isang inang Marinduqueña, ang debosyon sa imahen ng Purisima Concepcion: “Then the loving Morionish Mother every time at Angelus used to lead the children in prayer in their impoverished Altar before the Crucifix and the Image of Purisima Concepcion.” Maiuugnay ito sa pambansang tunguhin ng pagbibihis sa Birheng Maria bilang ideyal at sagisag ng Ina (Javellana 155-164). Maging sa pagsusunong ng pupuwa, karamihan sa nakapanayam ay patungkol sa buhay-pamilya ang hinihiling sa pamamagitan ng kanilang pamamanata.

Tulad ng nabanggit ni G. Sadia, nagkaroon ng pagbabago sa pagdating ng pananampalatayang Aglipayano (Iglesia Filipina Independiente). Sa isang pag-aaral ni Kerby C. Alvarez sa debosyong Marian sa Malabon, nagkaroon ng mga alitan sa pagitan ng mga Romano Katoliko at Aglipayano (Alvarez 16-19, 23-28). Isa rito ang tagisang kinakatawan ng dalawang patron ng mga taga-Malabon, ang La Inmaculada Concepcion ng mga Romano Katoliko at La Purisima Concepcion ng mga Aglipayano. Sa Gasan, ang pagsusunong ng pupuwa ay parehong ginagawa ng mga kasapi ng Romano Katoliko at Iglesia Filipina Independiente. Sa personal na karanasan ng mananaliksik sa ilang panayam at dokumentasyon noong 2016 at 2017, lumilitaw ang salungatan (hindi gaanong alitan) sa usapin ng pananampalataya. Hawig sa ilang obserbasyon sa kaso ng Malabon (Alvarez 25-27), bagaman hindi ganoon kaigting at lantad, may mga pagkakataon pa rin ng tagisan sa ringal ng santo at karo, usapin ng “orihinalidad” at “kopyahan”/“panggagaya,” at pagtatampok ng “bagong” tradisyon sa Prusisyon ng Biyernes Santo. Gayumpaman, ayon sa mga panayam, wala namang alitan na nagaganap sa usapin ng pagsusunong ng pupuwa mula sa dalawang simbahan. May ilang mga deboto na hindi gaanong binibigyang-pansin ang pagkakaiba ng dalawang simbahan (e.g. Arevalo).

mountain”.

8 Ang mga sumusunod na parokya ay ang Our Lady of Peace and Good Voyage Parish (Balanacan, Mogpog), Mary Help of Christians Parish (Balimbing, Boac), Our Lady of Lourdes Parish (Malibago, Torrijos), Our Lady of the Holy Rosary Parish (Tapián, Sta. Cruz) at Our Lady of Guadalupe Parish (Matuyatuya, Torrijos).

HITSURA NG PAMAMANATA

Ang pangunahing tampok sa hitsura ng panata ay ang sinusunong na pumpon ng pupuwa. Ginagamit ang salitang Tagalog na “pagsusunong,” mula sa ugat nitong “sunong,” pandiwang nangangahulugang “pagdadala ng anumang ipinatong sa ulo; (pagpu)puntuk, (pagtu)tutun” (UPDF). Sa matandang diksiyonyaryong Tagalog nina P. Juan de Noceda at P. Pedro de Sanlucar (377), tumutukoy ang *sonong* sa pagkakarga ng bagay sa ulo. *Sonongan* naman ang tela o basahang pinagpapatungan ng ikakarga sa ulo.⁹ Mas makikitaan ng tuon ang pandiwa sa akto ng pagpapasan ng bagay gamit ang ulo, tulad ng “pagsusunong ng bilao ng kakanin,” sa halip na pagsusuot ng bagay sa ulo, tulad ng “pagsusumbrero.”

Halimbawa, sa maikling kuwentong *Suyuan sa Tubigan*, ginamit ni Macario Pineda ang salitang “sunong” para ilarawan ang pagbubuhay sa ulo ng mga “matong ng kasangkapan at pagkain” ng tatlong babaeng mambubukid na sina Ka Albina, Nati, at Pilang (Pineda 78). Maging sa pagmumungkahi ni Pastor na siya na ang “pagsunungin” ng mga matong o basket, hanggang sa pagbibiro ni Pakito sa kaniya na “aluking sunungin ang matong ni Pilang,” parehong salita pa rin ang ginagamit (Pineda 79). Kung gayon, pinagtitibay mismo ng terminong “pagsusunong” na ginagamit sa Gasan ang akto ng penitensiya sapagkat ito ay pagdadala ng bigat sa ulo, at hindi pagsusuot ng isang sombrero at iba pang kahawig na kasuotan.

Nagkakaisa ang mga panayam na ang pupuwang nakapumpon sa ulo ng kababaihan ay tanda ng kababaan at pagsisisi. Tinitingnan din ang pagkakahawig nito sa koronang tinik na ipinutong kay Kristo bago siya maipako sa krus (Sadia; Peralta 151). Maging ang patulis na hugis ng mga dahon nito ay sinasabing katulad ng mga tinik (Sadia; Peralta 151). Sa panayam kay Kelly Arevalo, isang Katolikong nagpupupuwa, binanggit niya ang hirap ng pagsusunong nito dulot ng hugis ng dahon:

9 Noceda at Sanlucar (377): *Sonong*. Pp. Cargar algo sobre la cabeza, *Mag*. Lo que, *In*. Si muchas cosas, *Pag-in*. pc. A quienes se ha puesto la carga, *An. Um*, y major *Mag*, levantar la carga para ponerla en la cabeza. Y, l. *In*, ella. Si muchas, *Pag-in*. pc. L. *Ipag*. Pc. *Sonongan*. Pp. El trapo sobre que asientan la carga.

Saka dun sa pupuwa, dun mo mafi-*feel* ‘yung—kasi ang dahon ng pupuwa is, kumbaga makati s’ya, at the same time, parang, tumutusok-tusok s’ya sa balat mo, kaya dun mo mararamdaman, dun mo maiaano ‘yung, ‘yung kailangang tiisin mo, kailangang magsakripisyo ka nung init, sa damit namin, ‘yung init, saka ‘yung sabihin nating hirap na inabot nyo, kasi mas matindi ‘yung hirap na inabot ng ating Panginoon.

Ang akto ng “pagsusunong” bilang katumbas ng “pagpasan” ay agarang maiuugnay sa pagpasan ni Hesus ng krus sa Golgota. Ganitong pakiramdam din ang nararanasan ng mga penitenteng tagabuhat ng Santo Entierro sa Palo, Northern Leyte. Nakikita nila ito bilang “pakikiisa” ito sa paghihirap ni Kristo (Baciera 80).

Sa kalakihan ng pumpon ng mga dahon, itinatago nito ang mga mukha ng mga namamanata. May katuwang pa itong belo bilang panakip, tulad ng suot na belong itim ng babaeng deboto noong dekada ’70 sa mga prusisyon sa Marinduque (Semilla, *A Treatise on the Morion Festival* 28). Ang pagtatago ng mukha sa pamamanata ay nangangahulugan ng pagpapakumbaba. Turan ni Luzviminda A. Raqueño, isang Aglipayanong nagpupuwa, hindi raw dapat “pinagbabanduhan” o pinagmamalaki ng isang namamanata na siya nga ay dumaraan sa panata. Gayundin, isang pangkaraniwang halaman at dahon ang pupuwa, sa halip na kakaiba, espesyal, o natatangi. Nakadaragdag ito sa pagtingin sa panata bilang akto ng pagpapakumbaba at pagpapakababa.

Ang nakamaskarang Hesus (RC) at ang mga nagpapataraka (IFI)
(kuha ng may-akda, 2019 at 2016)

Ang “hindi pagbabanduhan” at “pagpapakababa” ay hindi lamang makikita sa kababaihan ng pupuwa, kundi maging sa mga Morion, nag-aantipo, at nagpapataraka na sumasama sa Prusisyon. Sa tradisyon ng pagmomorion, hindi talaga kilala kung sino ang nakasuot ng maskara. Ngayon na lamang naghuhubad ng maskara ang mga Morion kapag nagpapahinga matapos ang parada. Pagkakaroon ng anonimidad ng Morion ang kinasanayang praktis noon, na nabanggit ni Semilla noong 1970: “When the Morions appear in public they can not be easily recognized because of the mask and the uniform they wear” (*A Treatise on the Morion Festival* 10). Palihim na inuukit ang mga maskara at isinusuot ito ng magmomorion sa bukid upang hindi ito malaman ng kaniyang pamilya (Semilla, *A Treatise on the Morion Festival* 7). Kakabit ng “pagtatago ng pamamanata” ang pagiging seryoso ng namamanata sa kaniyang akto ng pamamanata, na masisilayan din sa kaso ng pagpupupuwa.

Maliban sa pumpon ng pupuwa sa ulo, dalawa pa ang makikitang natatangi sa mga namamanata, ang pagsusuot ng mahabang itim na damit at pagyayapak. Binanggit ni G. Sadia ang simbolismo ng mga nabanggit:

Black, since it is penitential, the pupuwa women were suffering with Christ—a sign of mourning. You won't wear bright red and blue while mourning. Being barefooted is another sign of penitential or penitence. Wearing expensive tsinelas? That is not suffering.

Nakayapak ang mga nagpupupuwa bilang tanda ng pagpapakasakit. Ayon kay Gng. Raqueño, mas nadarama niya ang penitensiya sa prusisyon sa pamamagitan ng pagyayapak. Gayundin, katulad ng mga nakikilahok sa prusisyon, may dala ring kandila o rosaryo ang mga nagsusunong ng pupuwa.

Nakasuot ang kababaihang Gaseña ng itim na damit, mistulang maluwang na robe na ang mga manggas ay karaniwang umaabot sa bandang pulso o galanggalangan, at ang dulo ng damit ay halos hanggang sakong. Simbolo ito ng pakikiramay, pagluluksa, at pananaghoy sa kamatayan ni Kristo sa Biyernes Santo.

Sang-ayon sa kasalukuyang tradisyong Romano Katoliko, lila (violet) ang ginagamit na kulay para sa kabuuan ng Lent, bagaman itim ang espesipikong kulay para sa Biyernes Santo at maging sa mga misa para sa patay (Lanslots 47-49; Walsh 427-429). Ayon sa *General Instruction of The Roman Missal (Institutio Generalis Missalis Romani)* ng United States Conference of Catholic Bishops (USCCB) para sa mga Romano Katoliko sa Amerika, ginagamit ang mga sumusunod na kulay para sa mga sagradong kasuotan: pula (tuwing Palm Sunday at Good Friday), lila (tuwing Advent at Lent, at mga misa para sa patay), puti o itim (tuwing burol at misa para sa patay) (USCCB blg. 346).

Hinggil sa itim at lilang liturhikal na kulay, binigyang-kahulugan ito ni Rev. Monsignor John Walsh:

Violet symbolizes the crucifixion and chastening of the body, and is used when the dominant note is that of penance and fast, and to denote sorrow for sin and hope for pardon.

Black represents death which robs us of the light of life and consigns us to the darkness of the grave. Its use voices our grief at the death of our Redeemer on Good Friday, and of his creatures whilst they are detained in Purgatory (Walsh 427).

Ayon naman sa interpretasyon ng mga liturhikal na kulay ni Rev. D. I. Lanslots, O.S.B.:

Purple is one of the weak colors. It reflects the rays of light as veiled, and for this reason is not suitable to represent a joyful event, but rather to excite in us serious considerations. Purple is principally the color of penance and mortification, coupled with humble and earnest desire after the eternal goods... During the Lent the whole liturgy of the Church bespeaks penance; beginning on Ash Wednesday, when she puts ashes on our heads, to make us think of our nothingness and at the same time to remind us of the curse whereby God subjected our first parents to death on account of sin, until Holy Saturday, when the joyful Alleluia will resound through the Church, she uses purple vestments except at the Mass on Maundy Thursday...

Black is the color of death and of the grave, and the sign of deepest sorrow. Holy Church uses black on Good Friday, the day on which the Saviour of the world in the excess of His love died nailed to a cross. The whole creation put on mourning on that day: the sun was obscured, the earth shook to its very foundation, everything was plunged in grief to express its inmost sadness for the frightful murder of a God. Everything weeps and moans; the liturgical color on that day expresses the sincere sympathy of the Church in the passion and tortures of her divine Bridegroom. The black vestment is very appropriate to remind us of Cavalry and make us bewail our sins, which were the real executioners of the God-Man (Lanslots 47-49).

Masasabing iba ito sa prekolonyal na pagluluksa: puti o walang tina (“mapuraw”) na tela ang ginagamit sa kasuotan at mga bandilang tanda, ayon sa gawi ng mga sinaunang Bisaya at Maranao (Scott 89, 92; Abrera, “Bangka, Kaluluwa at Katutubong Paniniwala” 40-41). Sa obserbasyon sa simbahang Aglipayano noong 2016 at simbahang Katoliko noong 2017, lila ang ginagamit na kulay ng *vestments*. Gayumpaman, nagpatuloy pa rin ang tradisyon ng pagdadamit ng itim para sa mga nagpupupuwa. Itim din ang suot ng mga Katolikong nagpapataraka. Iba ito sa kulay ng damit ng Aglipayanong nagpapataraka na pula at asul, hango sa kulay ng watawat ng Pilipinas na ipinaloob din sa sagisag ng naturang simbahan.

Isang lumang larawan ng side entrance door ng Simbahan ng Boac na nagsilbing shrine para sa imahen ng Mahal na Birhen ng Biglang Awa. Bagaman monokromatiko ang larawan, posibleng itim na belo ang suot ng mga debotong babae sa kaliwa (mula sa NHCP Serafin Quiason Research Center, walang petsa)

Si Bb. Kelly Arevalo, sa kaniyang itim na kasuotan para sa pagsusunong ng pupuwa, at ang mga nagpapataraka sa labas ng Parokya ni San Jose (RC) (kuha ng may-akda, 2017)

Ang Poblacion ng Gasan na nasa pagitan ng dalawang ilog (Tiguion at Matandang Gasan), kung saan umiikot ang Prusisyon (mula sa Google Maps)

ANG DALOY NG KAGANAPAN TUWING BIYERNES SANTO PARA SA KABABAIHAN NG PUPUWA

Bago pa man magdaos ng prusisyon sa pagsapit ng takipsilim ng Biyernes Santo, may nakahanap nang mga aktibidad ang Simbahang Romano Katoliko at Iglesia Filipina Independiente. Sa bukung-liwayway nagsisimula ang panalangin ng sambayanan ng Parokya ni San Jose. Ginaganap ito ng alas seis ng umaga, sa pag-aagawan ng liwanag at dilim, katuwang ang tunog ng kampana bilang hudyat sa mga mamamayang kasapi na akyatin ang munting burol kung saan naroroon ang simbahan. Pagsapit ng tanghali, magkakaroon ng misa ng pagninilay sa *Pitong Huling Wika*, at magtatapos ito nang alas tres, ang pinaniniwalaang oras ng kamatayan ni Hesus. Susundan ito ng pagpaparangal sa krus, ang rekoleksiyon, at pagkaraan nito, sa paninimdim ng langit, hahanap na ang kababaihan ng pupuwa sa nakatalagang bahagi sa prusisyon (Peralta 151).

Sa ganap na alas nuwebe ng umaga, ang Iglesia Filipina Independiente ay nagdaraos ng pagpapako kay Hesus sa krus, na susundan din ng *Siete Palabras* (*Pitong Huling Wika*) sa pagsapit ng ala una ng hapon. Tampak sa alas tres ng hapon ang *Dignus Cruzem*, o ang paghalik at pagsamba kay Hesus, kung saan ibinababa at inihihiga ang nakapakong imahen ni Hesus sa isang kutson, magkakaroon ng seremonya, hahalik ang pari sa imahen, luluhod ang mga apostles (apostoles o alagad) at acolytes (munisilyo o sakristan) at lalapit sa imahen, at ang lahat ng nais lumapit ay nakaluhod na didiretso sa nakahigang Hesus. Sa alas kuwatro gaganapin ang banal na misa, kung saan karaniwan nang makikita ang kababaihan na nakaitim at hawak ang isusunong na pupuwa, sapagkat matapos nito, maghihintay na ang mga namamanata para sa pag-usad ng prusisyon.

Kinabibilangan ang prusisyon ng mga pari, apostoles, sakristan, pangkat ng nagpapataraka, mga nag-aantipo, mga nagpupupuwa, nagdadala ng karo, at mga kasapi ng simbahan na nakikilahok sa prusisyon. Sa Simbahang Aglipayano, mayroong tinatawag na ditso, na wala sa Romano Katoliko. Nakapook ito sa hulihan ng prusisyon, kung saan ang mga nagdiditso ay may dalang mahahabang kawayan o sangang may nakasabit na mga halaman. May isang humihimig sa unahan sa saliw ng tugtog ng pataraka. Sinasabing drammatiko ang pagsasalikop ng dalawang tunog na ito (Reginio).

Nakaayos ang serye ng mga imahen sa prusisyon ayon sa mga kronolohikal na kaganapan at/o paglitaw ng tauhan sa Ebanghelyo, na iminumungkahing simulan sa pagtukso kay Hesus sa ilahas (Delos Reyes, *Holy Week & Easter Processions* 41, 47). Ang kababaihan ng pupuwa sa ilalim ng Iglesia Filipina Independiente ay nakasunod sa karo ng Sepulchro/Santo Sepulchro/Santo Entierro, ang imahen ng

nakahimlay na Hesus. Iba ito sa Romano Katoliko, kung saan nakasunod ang kababaihan hindi sa karo ng Santo Sepulchro kundi ng La Pieta, na nagpapakita ng paghimlay ni Kristo sa braso ng luhaang Inang Maria. Ang imahen ng La Pieta o Pieta (Jesus is cradled by his mother) ay hindi lumitaw sa Bagong Tipan ngunit mababasa sa Pasyong Mahal (Delos Reyes, *Holy Week & Easter Processions* 49).

Pinagdahang inahugos catauang calunos-lunos malumanay na sinambot at canilang ini-abot sa Inang Virgeng tibobos.

Quinalong capagcaraca si Jesus nang Virgeng Ina, lumbay hapis sabihin pa at pagbubuntong hinga nang caniyang caloula (Casaysayan 169).

Isang interesanteng punto sa pagbabago ng tradisyon ang mahihinuha sa tala ni Semilla noong 1970. Binanggit niya na sentral ang *carosa* (karo) ng Santo Sepulchro sa Prusisyon:

In the afternoon there is held a procession of the "Santo Entierro." The sepulchre of Jesus Christ is placed on a "Carosa" carried by twelve "Morions." The carriage with the sepulchre is carefully guarded by the other Morions on both sides during the procession forming two files, one file on left and another on the right side of the street. Directly behind the carriage are flagellants and penitents who like the Morion have made vows and other devout catholic women wearing black veils around their heads to cover their faces (Semilla, A Treatise on the Morion Festival 28).

Ayon kay Michael P. delos Reyes, isinasagawa ang prusisyon ng Santo Entierro (Procession of the Holy Burial) tuwing Biyernes Santo matapos ang selebrasyon ng Pasyon ni Kristo (*Holy Week & Easter Processions* 50-55). Sa prusisyong ito, walang ibang imahen o tableaux ni Kristo ang pinuprusisyon maliban sa Patay na Kristo o Santo Entierro. Sinusundan ito ng imahen ng mga santo at ng Birhen.¹⁰ Lumilitaw na ito ang nakasanayang gawi noon sa Marinduque. Nagbago ito kalaunan, marahil sa pagdami ng bilang ng mananampalataya ng parehong simbahan, na sumasapi sa pamamanata at/o nag-iingat ng mga imahen na maaaring isali sa prusisyon.

"Crowned with avowed leaves and clad in solemnity, the women of Marinduque hold lit candles in a procession of penitence" (mula kay George Uñalivia, sa Peralta 150)

Kasuotan ng nagpupupuwa: Ang pumpon ng pupuwa, itim na damit at belo (marahil isang munisilya ang nakaputi), may dalang kandila at rosaryo (mula sa Facebook post ng Department of Tourism)

10 Ang minumungkahing listahan at pagkakasunod-sunod ng mga imahen: Santo Entierro, St. Longinus, St. Joseph ng Arimathea, St. Nicodemus, St. Matthias, St. Joseph Barsabbas Justus, St. Cleopas, St. Simeon ng Jerusalem, St. Veronica, St. Lazarus, St. Martha, St. Mary ng Bethany, St. Joanna ng Chuza, St. Salome, St. Mary ng Cleophas (ni James), St. Mary Magdalene, St. John the Evangelist, at The Sorrowful Mother.

Ang gawi sa kasalukuyan ng parehong simbahan ay ang pinagsanib na Prusisyon ng Pasyon ng Panginoon (Procession of the Passion of the Lord), at ng Santo Entierro (Delos Reyes, *Holy Week & Easter Processions* 36-49).¹¹ Nakatuon ang una sa serye ng mga kaganapan sa buhay ni Kristo, na madalas na inililimita sa panahon ng Lent, samantalang nakatuon naman sa pagkamatay at pagluluksa ang ikalawa. Praktikal ang ganitong praktis sa Gasan sapagkat iisang beses lamang magsasagawa ng prusisyon. Walang kilalang ibang prusisyon sa Gasan kundi ang gaganapin sa Biyernes Santo. Isa itong enggrandeng kaganapan na kinalalahukan ng mga mananampalataya at manonood.

Iba sa gawi ng pagbubuhay sa imahen noong dekada '70, nakasakay na sa isang de-gulong na sakayan ang mga imahen na hinihila o itinutulak ng mga deboto. May kabigatan din ito dulot ng sakay na *generator* para sa pagpapailaw ng mga imahen sapagkat inaabot ng dilim ang Prusisyon. Katulad ng mga nagpuprusisyon, may hawak na kandila ang mga nagpupupuwa. Iikot ang prusisyon sa bayan ng Gasan, na kadalasang umaabot ng tatlo hanggang apat na oras. Pagkatapos ang prusisyon, dumidiretso ang kababaihan ng pupuwa sa kani-kanilang simbahan. Sa Iglesia Filipina Independiente, dumidiretso sila sa krus sa ibabaw ng plataporma, idinaraos ang mga paraan ng pananalangin tulad ng pagluhod, pagtangis, paghawak sa krus, at iba pa, isang manipestasyon ng “indibidwalistikong pamamanata.”

Ang karo ng Angustia (Anguish) na nahahawig sa La Pieta, at ang mga nagsusunong ng pupuwa matapos ang karo ng Sepulchro (IFI) (kuha ng may-akda, 2016)

Ang karo ng Sepulchro, na sinusundan ng mga nagsusunong ng pupuwa (IFI) (kuha ng may-akda, 2019)

11 Delos Reyes (*Holy Week & Easter Processions* 37): This procession [Procession of the Passion of the Lord] is usually held on the evening of Holy Wednesday in many parishes. However, some parishes hold it on another day, from Palm Sunday to Holy Thursday. In some places, particularly urbanized areas, this is joined to the Good Friday procession. Nevertheless, to highlight the whole aspect of the Lord's passion and death to help dispose the faithful to the celebration of the Paschal Triduum, it is better if this procession will be held separately from that of the Holy Burial of Good Friday. If this is really not possible, this procession can serve as the first part of the procession of Good Friday.

*Ang mga nagsusunong ng pupuwa at ang karo ng La Pieta (RC)
(kuha ng may-akda, 2017 at 2019)*

May iba't iba ring paraan ng pagtatapon ng pumpon ng pupuwa. Sa mga namamanatang Romano Katoliko, kadalasang iniwan ito sa libingan na matatagpuan sa tabi ng simbahan, kung hindi man sa gilid mismo ng simbahan (Peralta 151). Para sa matatandang deboto, isinasagisag nito ang “paglilibing ng kanilang mga sakit o kirot” (Peralta 151). Sa isang sanggunian, binabanggit na sa sementeryo rin tuwing umaga ng Biyernes Santo idinaraos ang “pagkakadlit” (paghiwa ng maliliit na sugat) sa katawan ng mga nag-aantipo (Semilla, *A Treatise on the Morion Festival* 26). Sa Iglesia Filipina Independiente, iniwan ito noon sa tabi ng dambanang krus, ngunit pinapauwi na ito sa kasalukuyan sapagkat nahihirapan daw ang mga tagapaglinis ng simbahan matapos ang prusisyon

*Mga nagpupupuwang kasapi ng Iglesia Filipina Independiente matapos ang prusisyon
(kuha ng may-akda, 2016)*

(Raqueño). Bilang pagtatapos ng panata, katartiko ang tagpong ito na nagpapakita ng paghuhubad sa ulo ng pumpon ng pupuwa. Maihahawig ito sa pagtatapos ng prekolonyal na tradisyong morotal, kung saan naghuhubad ng kasuotang panluksa ang kababaihan, at maaari nang kumain at magsuot ng gintong palamuti (Abrera, “Bangka, Kaluluwa at Katutubong Paniniwala” 40).

MGA DAHILAN AT PAMAMARAAN NG PAMAMANATA

Mayroong lumilitaw na tatlong dahilan ng pamamanata sa kaso ng pagsusunong ng pupuwa: pasasalamat, pagsisisi at paghingi ng kapatawaran, at paghiling ng mga inaasam. Sa huling dahilang nabanggit, itinuturing ito ng isang nakapanayam, si Isiar M. Sales, na “halos imposible.” May pagkakahawig ang ganitong mga dahilan sa ibang anyo ng pamamanata, tulad ng ginagawa ng mga Palo Penitente sa Northern Leyte (Baciera), deboto ng Itim na Nazareno sa Quiapo (Jacob), at penitensiyador/nag-aantipo sa Kalayaan, Laguna (Dela Cruz).

Bagaman panlahatan ang kaisipan ng pagsisisi at paghingi ng kapatawaran sa mga nagawang kasalanan, masisilayan ang isang manipistasyon nito sa pagmomorion. Sang-ayon sa pinaniniwalaang tradisyon, nang simulan ang pagmomorion bilang panata sa Mogpog, dating barrio ng Boac, nagpasalamat ang mga nagmorion, at humingi ng kapatawaran sa kanilang mga kasalanan at pagkukulang (“to exonerate them from fault and misgivings attributed to them. *Humanum est errare—To err is human*”) (Semilla, *Morionistic Prelude* 23). Sa tradisyon ng pamamanata, bahagi na noon pa ang ganitong aspekto at dahilan.

Maaaring sipatin na isa ang salik ng katuparan ng mga “halos imposibleng hiling” (Sales) na nagtutulak sa kababaihan na magtalaga ng kanilang sarili sa panata sa loob ng maraming taon, na kadalasang hindi bababa sa isang dekada. Ilan sa mga hinihiling ng kababaihan ng pupuwa ay hinggil sa suliraning pampamilya (Seda; Raqueño), lunas sa sakit at karamdaman (Saet; Arevalo), pag-iingat sa sakuna (Sadia), kaginhawahang pinansiyal (Sales; Sadia), pagkakaroon ng anak (Sales), edukasyon ng anak (Sadia), pagsunod ng anak sa magulang (Reginio), at katapatan ng asawa (Raqueño). Mahihinuha ang karaniwang tema ng “oryentasyong pampamilya” sa mga nabanggit na hiling, na sinasalamin ang papel ng kababaihang Gaseña na mas nakatuon sa mga tungkuling pantahanan at pampamilya. Hindi ito nalalayo sa mga sinaunang babaylan at katolonan na tinutupad ang gampaning panlipunan habang kinakalingang ang sariling pamilya at pamayanan. Iba sila sa mga Kristiyanong beata na namumuhay nang nakahiwalay sa komunidad sa diwa ng ermitismo (Santiago 8, 23-24).

Kung bakit kadalasang pampamilya ang tunguhin ng mga hiling ay isang interesanteng tanong. Isang posibleng sagot ay dulot ng

Kristiyanong ideolohiya ang paghuhubog at pagsusukat ng kalagayan, kilos, at inaasam ng kababaihang deboto. Mababasa sa ilang mga pag-aaral kung paano nagiging “pangunahing makapangyarihang puwersa” ang Kristiyanismo sa paghubog ng mga “pamantayang panlipunan” (*societal norms*), “pangkalahatang kaisipan ng kultura” (*generalized notions of culture*), at “halagahin at kategoriya” (*values and categories*) kung saan maaaring hubugin ang “ideyal” na babae (Reyes 211; Tiatco 19). Gayumpaman, hindi dapat basta-bastang iredyus na lamang sa “pagsasadomestiko ng institusyong panrelihiyon” o maging “pamamayani ng patriyarka” ang pamamanata ng kababaihan, lalo na’t kung malay at sariling pasya at artikulasyon nila ito na patuloy na pinaninindigan. Higit lang dapat tingnan ang kababaihan, dulot ng pagsuon nila sa pamamanata, bilang tagapagsulong ng nilalayong tagumpay, pag-unlad, at ginhawa, at/o pagpapanumbalik ng katiwasayan o kaayusan sa sarili nilang mga espasyong panlipunan, pampamilya, at pang-indibidwal.

Ang dimensiyong panlipunan ng mga hiling ay maihahambing din sa ibang panata. Sa pag-aaral ni Wilfredis B. Jacob sa panata sa Itim na Nazareno sa Quiapo, binabanggit ng mga namamanata ang paghihikayat sa kanila ng debosyon upang maging “para sa Diyos” at “para sa Iba” (*God-oriented at other-oriented*). Makikita ito sa “pang-unawa, pagpapatawad, kakayahang tumulong, kooperasyon, at pagiging mabuting mamamayan” (Jacob 87). Sa pag-aaral ni Jeremy Reuel Dela Cruz sa mga penitensiyador ng Kalayaan, Laguna, lumilitaw ang konsepto ng “pag-ákô”. Ito ay ang “pag-aalay ng sarili para sa kabutihan ng pamilya, ng kapuwa, at ng komunidad” (Dela Cruz 145). Dagdag pa sa sinasabing “pagtupad sa gawain o tungkulin ng iba,” kasama sa *pag-ákô* ang paghingi ng kapatawaran sa pamamagitan ng paghahaplit sa sarili. Kinakailangan ang ganitong “paglilinis ng kalooban upang maging karapat-dapat gumampan ng tungkulin para sa kapuwa” (Dela Cruz 144). Karamihan din ng hiling ng mga lalaking nag-aantipo o penitensiyador ay nakatuon sa pamilya (Dela Cruz 143-144).¹²

12 Dela Cruz (143-144): Kabilang sa kanilang kahilingan ang “magkaroon ng magandang biyaya ang pamilya,” “mabigyan ng maayos na pamumuhay ang pamilya at hindi magkasakit,” “maging ligtas sa anumang kapahamakan ang pamilya,” “mailayo sa karamdaman ang mga anak at asawa,” “makakain nang maayos ang pamilya,” “makapaghanapuhay nang maayos,” “makaahon ang pamilya sa kahirapan,” “makapaghanap ng trabaho sa ibang bansa para matulungan ang pamilya,” at “mabiyayaan ng anak at

Isa namang komento ni Benjamin Bacierra ay nananatiling personal na pagtitika ang panata ng mga penitente sa Palo. Hindi tulad ng *pag-âkô* ng mga penitensiyador sa Kalayaan, dahop diumano ito sa panlipunan at pampamayanang dimensiyon (Bacierra 81).¹⁵

Dahil sa ideya ng “halos imposibleng hiling,” nananatili sa loob ng tradisyon ang kababaihan sa matagal na panahon, hanggang sa “maramdaman” o maranasan nila ang paggagawad ng kapatawaran at maganap ang mga hiniling. Gayumpaman, paano kung naisakatuparan na ang hinihiling ng namamanata? Mayroong mga pagkakataon na tinitingnan ng mga namamanata ang pagpapatuloy sa pagpupupuwa bilang pagpapasalamat at pagtanaw ng utang na loob (Saet; Raqueño). Kung babalikan ang tinuran ni Semilla (*Morionistic Prelude* 23), bahagi at dahilan ng pamamanata ang pasasalamat. Dagdag pa rito, tinitingnan din ang pagpapatuloy sa panata bilang pag-asam na magpapatuloy pa ang natupad na hiling, at/o hindi magkakaroon ng lamat, gulo, o pagtigil nito dahil lamang huminto sa pamamanata. Kung kaya, natupad man ang ipinanalangin, nananatiling tapat sa panata ang mga babaeng nagpupupuwa. Kadalasang umaabot ito sa katandaan. May iba namang galing sa ibang lugar o bansa na bumabalik pa rin sa Gasan tuwing Mahal na Araw para muling magsunong ng pupuwa at lumahok sa prusisyon (Raqueño).

Bagaman makikita ang kaisahan ng mga nagpupupuwa sa hitsura ng pamamanata (sunong na pumpon, kasuotan, pagyayapak, at pagdadala ng kandila), mayroon din itong “indibidwalistiko” at personal na aspekto. Sa simbahang Romano Katoliko, mayroong kumpisal na nagaganap at rekoleksiyon na nagiging seminar sa mga nais lumahok sa pagpupuwa (Seda). Maliban sa pagpapaliwanag ng pari at mentor ng mga nagpupupuwa sa kahulugan, ugat, at anyo ng mga pamamanata, isa rin sa gawain sa Romano Katoliko ay ang Visita Iglesia, kung saan pinupuntahan ang pitong simbahang Katoliko sa Marinduque (Arevalo).

---

maayos na pamumuhay.” Lahat ng ito ay hindi para sa sarili ng penitensiyador kundi para sa kaniyang pamilya. Isang penitensiyador din ang nagsatinig ng kahilingan para sa komunidad: “mabigyan ng Panginoon ng magandang buhay ang mga kababayan at makaiwas sa mga sakuna.”

13 Bacierra (81): Firstly, the practices of the *Palo Penitentes* lack the social dimension of penance. They just want to atone for their failures of the past year. It is more of a personal penance for Christ whom they have offended. But their penance lacks communal aspect which could be fostered.

Sa Iglesia Filipina Independiente, walang proseso ng pangungumpisal na isinasagawa; isa ito sa mga pangunahing kaibhan mula sa Katolisismong Romano (Reginio). Gayumpaman, ang kababaihan ng pupuwa ang siyang bahala sa kung anuman ang nais nilang hilingin sa pamamagitan ng kanilang pamamanata, at ang iba pang anyo ng pamamanata maliban sa pangkalahatang katangian ng tradisyon. Sa ilang panayam, tinanong ang mga nagpupupuwa kung ano ang mga ritwal at dasal na nakapaloob nang eksklusibo rito. Ngunit, simpleng sinagot ito ng mga namamanata: walang partikular na dasal o ritwal para magsunong ng pupuwa (Raqueño; Saet). Kani-kaniya ang pamamaraan upang maipakita sa Diyos ang bukal-sa-pusong panata at maramdaman sa sarili ang hirap at disiplinang dapat taglayin. May ilang gumagamit ng sariling mga dasal o aklat ng dasal. May nagrorosaryo habang nagpuprusisyon. Sa isang tala, nagdarasal ang kababaihan ng labinlimang misteryo ng rosaryo sa buong prusisyon (Peralta 151). Sa pinakaubod nito, nararapat na maging personal ang pakikipag-ugnayan sa Diyos hinggil sa pagtitika at paghiling, na nagbubunsod ng ilang pagkakaiba sa pamamaraan, pamantayan, pakikiramdam, at pag-aasam.

Sapagkat hindi maaalis ang impluwensiya ng namamanata sa iba pang mga kasapi ng kaniyang pamilya, maaaring maipasa ang pamamanata. Kapag hindi na kayang lumahok sa pagpupupuwa ng debotong babae marahil dahil sa katandaan, ipinapasa niya ito sa kaniyang anak na babae. Gayundin, maaari ring sabay na magpupuwa ang ina at anak na babae, hanggang sa maituloy na ito ng anak kung sakaling hindi na kayanin ng kaniyang ina ang pamamanata (Sales).

ANG PUNO NG PUPUWA

Ang pupuwa o papua (*Polyscias fruticosa* (L.) Harms) ay kabilang sa sumusunod na klasipikasyon: *Angiosperms*, family *Araliaceae*, genus *Polyscias*, at species *P. fruticosa*. Nakatala sa World Checklist of Selected Plant Families (WCSP) ang *scientific name* na *Polyscias fruticosa* (L.) Harms at mayroon itong labimpitong kasingkahulugan (*synonyms*) (*The Plant List*). Tinatawag ang *Polyscias fruticosa* (L.) Harms bilang *papua*, *cut-leaved panax*, o *ming aralia* (Stuart). Tinatawag ito sa Bikol bilang *bani* (*Aralia deleauana* L. Linden; *Pongamia pinnata* Linn.), *makan* (*Aralia tripinnata* Blanco), at *papua* (*Polyscias fruticosa* (L.) Harms; *Nothopanax fruticosa* (L.) Miq.) (Stuart). Ayon kay Godofredo U. Stuart Jr., M.D.,

[Papua is] an erect shrub, growing 1 to 2.5 meters high. Leaves are decomposed, 3-pinnate, and up to 30 centimeters long. The pinnae are 6 to 10, the upper ones are shorter. Leaflets and ultimate segments are very diverse, mostly lanceolate, 5 to 10 centimeters long; the terminal segments are usually larger than the others and more often lobed, pointed at the tip, sharply and irregularly toothed. Flowers are numerous, umbellately arranged, shortly stalked, borne on terminal inflorescences in the upper axils of the leaves, up to 15 centimeters long. Fruit is broadly ovoid, compressed and about 4 centimeters long.

Synonyms:
See "Status", "Confidence level", "Source" for definitions.
Sort the name records using the ↑ buttons.

Name	Status	Confidence level	Source	Date supplied
<i>Aralia deleauanus</i> L. Linden	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Aralia fruticosa</i> (L.) L. H. Bailey [invalid]	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Aralia triplinata</i> Blanco	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Nothopanax fruticosus</i> (L.) Miq.	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Nothopanax fruticosus</i> var. <i>plumata</i> (W. Bull. ex W. Richards) Merr.	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Nothopanax fruticosus</i> var. <i>plumatus</i> (W. Bull. ex W. Richards) Merr.	Synonym	★★★	TRO	2012-04-18
<i>Panax aureus</i> Sander	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Panax diffusus</i> W. Bull.	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Panax dumosus</i> W. Bull.	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Panax fissus</i> W. Bull.	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Panax fruticosus</i> L.	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Panax fruticosus</i> var. <i>crispus</i> W. Bull. ex Rafarin	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Panax fruticosus</i> var. <i>deleauanus</i> (L. Linden) N. E. Br.	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Panax plumatus</i> Barb. Rodr. [illegitimate]	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Panax plumatus</i> W. Bull. ex W. Richards	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23
<i>Polyscias fruticosa</i> var. <i>plumata</i> (W. Bull. ex W. Richards) H. Radaw	Synonym	★★★	WCSP	2012-03-23

Mga synonym ng Polyscias fruticosus (L.) Harms (mula sa The Plant List)

Taglay ng pupuwa ang iba't ibang katangiang nagagamit bilang panggamot. Itinuturing ng mga mananaliksik ang halamang gamot na ito bilang *antipyretic/analgesic, molluscicidal, adaptogenic, anti-inflammatory, antitussive, mucosuppressant o anti-asthma*, at tagapagtanggag ng *volatile organic compounds* (VOCs) sa hangin (Stuart).

Sa *Flora de Filipinas* (1845) ng Agustinong paring si Francisco Manuel Blanco,¹⁴ nakapailalim sa *Pentandria* ang *Pentaginia* kung saan nakailalim naman sa *flores superiores* ang *Panax* o ang pupuwa, na itinuturing na *synonym* ng mas malawakang-tanggap na *scientific name* na *Polyscias fruticosus* (L.) Harms sa kasalukuyang pagtatala ng *The Plant List* (Blanco XLVIII; The Plant List). Ito ang deskripsiyon ni Blanco sa *Panax* at *Panax fruticoso*:

**Panax. Las umbelas en una planta, hermafroditas: en otra distinta contiene solamente machos. *Machos. Cal. entero. *Hermafrod. Cal. superior con cinco dientes. Baya con dos semillas. Lin. Syst. veg. 466.

Panax fruticososa. Panax fruticoso. Hojas como tres veces aladas con impar, ó sobre recompuestas. Hojuelas lanceoladas; las nuevas aserradas, con las aserraduras espinosas, las antiguas, con lóbulos. Pecíolo comun envainan al tallo por la base. Flores un umbela compuesta de florecitas, todas hermafroditas. Cal. adherente, con cinco dientecillos, poco notables. Cor. de fijos en el receptáculo.

14 Kinikilalang tagapaglunsad ng pagtatala ng mga halaman sa Pilipinas ang pananaliksik. Inilathala ang *Flora de Filipinas* noong 1837 at 1845, at sinundan ng iba pang mga pananaliksik na isinagawa nina Fernandez-Villar at Naves, Vigil, S. Vidal, Ceron, Puigduelles, at iba pa (Merill 6-7).

Ant. regulares. Estilos dos, mas cortos que estambres. Estigmas alesnados. Baya medio lenticular, con dos semillas huesosas. = Arbusto de una braza, muy comun en Manila y en otras partes. Flor. en Mayo. *T., P., Papua. V., Macan, Papua. Lin. ibid. (Blanco 156-157).

Malalaman din dito ang lugar kung saan laganap ang halamang ito. Sinasabi ni Blanco na karaniwan itong makikita sa Maynila, at may mga katawagan tulad ng “papua” sa Katagalugan at Pampanga, at “papua” at “macan” sa Kabisayaan. Batay naman sa *The Plant List*, isang *synonym* ng *Polyscias fruticosus* ang nakapangalan kay Blanco bilang unang tagapagkategorya nito sa kaniyang 1837 *Flora de Filipinas*, ang *Aralia tripinnata* Blanco.

May itinampok na guhit ng pupuwa sa lathalaing *L'illustracion Horticole* ni Jean Jules Linden (1817-1898) noong 1883. Iginuhit ang *chromolithograph* na “Parsley Panax” ng kilalang Belhikanong pintor na si Pietr de Pannemaeker, kabilang sa tanyag na pamilya ng *tapestry weavers*, at naging mahalagang botanikal na ilustrador ng mga lathalaing biyolohikal tulad ng *Flore de Serres et des Jardins de l'Europe* (1845-1888).

▲ Guhit ni Pietr de Pannemaeker bilang bahagi ng *L'illustracion Horticole* ni Jean Jules Linden, 1883 (mula sa *Lindisfarne Prints*: <https://www.lindisfarneprints.com/>)

► Guhit mula sa *Flora de Filipinas* ni Manuel Blanco, O. S. A., 1845 (mula sa *Wikimedia Commons*).

Nakatala naman sa *A Dictionary of the Plant Names of the Philippine Islands* ni Elmer Drew Merrill ang papúa (*Panax fruticosum* L.) na matatagpuan sa mga bahagi ng “T(agalog)., V(isayas)., [at] Pamp(anga)” (Merrill 94). Lumabas din sa *Diccionario Español-Bisaya para las Provincias de Samar y Leyte* ni Antonio Sanchez de la Rosa noong 1914 ang salitang *pupua*: “hierva así llamada; de sus hojas hace el bisaya almohadas” (katawagan sa halaman; ang mga dahon nito ay nakagagawa ng unan sa Kabisayaan) (De la Rosa 215). Gayundin sa pangalawang tomo ng *Diccionario Español-Bisaya*, kung saan nakapailalim sa *Nombres de algunos arboles y plantas que pueden ser utiles en ocasion oportuna* ang *papúa* o sa ibang lugar, *popúa*. Ang itinalang depinisyon para rito ay “arbusto medicinal; sus hojas se usan para hacer que suporen las inflamaciones, apostemas, etc.” (halamang gamot; ang mga dahon nito ay ginagamit upang gamutin ang mga pamamaga, pagnanaknak, atbp.) (De la Rosa 413). Nakaayon ito sa siyentipikong pag-aaral na isang *anti-inflammatory* na halamang gamot ang pupuwa.

PANAX FRUTICOSUM.—LINN.—Blanco.
 NOTHOPANAX FRUTICOSUM.—Miq.

Lindl.

Lit. C. Verdaguor. Barcelona.

Ilang tangkay ng pupuwa (kaliwa), at ang loob ng pumpon ng pupuwa na nakatahi sa binilot paikot na mga dahon ng laing, suot ni Gng. Luzviminda A. Raqueño (kanan) (kuha ng may-akda, 2016)

ILANG PANINIWALA HINGGIL SA PUNO NG PUPUWA

Laganap ang mga puno ng pupuwa sa Gasan, sa mga barangay ng Banot, Pangi, Bognuyan, Bacong-bacong, at Banuyo (Sales). Isang gawi ng mga namamanata ang paghahanap ng taong may tanim na naturang puno at paghingi rito ng ipampupumpon, sapagkat pinaniniwalaang hindi raw maaaring ang namamanata ang magtatanim ng puno o kukuha ng mga dahon sa sarili nitong puno kung mayroon man. Mayroon din namang nagsasabing may sarili silang puno ng pupuwa na pinagkukunan ng isusunong tuwing prusisyon (Seda). Sinasabi rin na nararapat na ang namamanata ang mismong gagawa ng pumpon ng pupuwa, maaari itong nakabilog palibot sa binilot na dahon ng laing, o kaya’y nakatahi sa isang sombrero ng pambukid (Raqueño). Sa kasalukuyan, dala ng praktikalidad lalo na sa mga matatandang nahihirapan nang mangalap at maghanda ng sariling pumpon, mayroong nagpapagawa o nagbebenta ng mga pumpon ng pupuwa para sa mga namamanata. Isa rito ay matatagpuan sa Barangay Banot. Maging ang pari ng IFI-Gasan sa panahon ng panayam, si Fr. Roberto Reginio, ay gumagamit din ng pupuwa sa paghuhugas ng paa ng apostoles ng Parokya, bilang pagtalima sa tradisyon ng paghuhugas ni Hesus ng paa ng kaniyang mga disipulo (Juan 13:1-17).

Pangkaraniwan ang puno ng pupuwa sa bayan ng Gasan. May ilang naniniwalang nanggaling ito mismo sa Gasan (Arevalo). Makikita ito hindi lamang sa kapatagan kundi maging sa kaburulan at kabundukan (Sales). Pinaniniwalaan ito bilang halamang gamot ng mga taal na mamamayan ng lalawigan. Nakapagpapanumbalik diumano ito ng lakas ng inang bagong panganak, kung kaya pinakukuluhan ang mga ito at ipinanliligo ng naturang ina (Peralta 151). Sa panayam kay Bb. Arevalo, tinahi-tahi niya ang usapin ng pasasalamat, panata kay Birheng Maria, at gamit-medisinal ng pupuwa, lalo na sa mga bagong silang na ina:

Ang pupuwa is simbolo na ginagamit, or pasasalamat kay Virgin Mary, especially dun sa mga nanay na nanganak, kasi ang pupuwa ay ginagamit na—noong una pa, noong mga unang henerasyon, ang pupuwa ay isang uri ng medicinal plant... ‘yan ay ginagamit ng mga unang magulang, nang time na manganak sila. Isang pasasalamat, ginagamit din nilang gamot, as in itinatali nila sa kanilang bewang para hindi pasukin ng hangin, parang nabebenat, ganun. Tapos, ginagamit din sa panliligo nung mother na nanganak. Tapos pagkaano nun, tinatali yun sa bigkis nung ina, isa ring proseso nung una na ginagamit as birth control. So until na merong pupuwa sa kanyang bewang, hindi sya pwedeng “gamitin” ng asawa—until na meron sya noon. Kasi pag ano, parang, nirespeto nung asawa na meron syang pupuwa.

*Ang karo ng paghuhugas ni Hesus ng paa ng mga disipulo (IFI)
(kuha ng may-akda, 2016)*

Sa huling bahagi ng pahayag ni Bb. Arevalo, nangingibabaw ang afinidad ng pupuwa sa pagiging ina, na nagsasalikop hindi lamang sa pampamilyang katangian ng mga hiling ng ilan sa kababaihang nagpupuwa at ang mismong pakikilahok ng kababaihan sa ganitong panata, kundi maging sa mahabang kasaysayan sa Marinduque ng pagkilala sa tungkulin ng babae sa usaping pampananampalataya—mula sa babaylanismo hanggang sa debosyon kay Birheng Maria, na isa ring ina.

KONGKLUSYON

Mahihinuha mula sa maikling pag-aaral ang mga aspekto at salik ng nagpapatuloy na tradisyon ng pagsusunong ng pupuwa. Sa harap ng komersiyalisasyon ng kultura alang-alang sa ikauunlad ng lalawigan, kinakailangan ang marami pang pananaliksik ng mga ganitong anyo ng pamamanata. Nararapat na higitan ang mga preliminaryong dokumentasyon ng tradisyon na nagtatapos lamang bilang estetikong komersiyal na produkto para sa kultural na konsumo ng mga tagalabas. Sa halip, kinakailangang tuklasin ang mga ugat, kahulugan, at kabuluhan ng naturang tradisyon sang-ayon sa mga nagsasagawa mismo nito. Sa naturang pag-aaral, nalaman ang ilang interesanteng usapin sa isang partikular na pook: ang kalikasan at proseso ng mga sistemang pampananampalataya, mga interaksyon ng lipunan at relihiyon, mga tradisyon at gawing kultural na nagpapatuloy o nagbabago sa pag-usad ng panahon, at mga usaping pangkababaihan kaugnay ng lipunan at paniniwala. Masisilayan sa pagsusunong ng pupuwa na hindi lamang ito isang artipisyal na aktong performatibo para sa mga mata ng turismo, kundi sinasalamin nito ang nangingibabaw at nakapailalim na mga kaisipan, karanasan, pagkakakilanlan, at inaasam ng lipunang pinagsibulan at pinamamayanihan nito— ang lipunang Gaseño.

PASASALAMAT

Pasasalamat sa mga nakapanayam para sa pananaliksik na ito: Gng. Christina Seda, Gng. Bernadette Saet, Gng. Luzviminda A. Raqueño, G. Isiar M. Sales, G. Jose Sevilla Sadia, Fr. Robert Reginio, at Bb. Kelly Arevalo. Gayundin sa mga karagdagang tulong nina Gng. Dahlia Nuñez Ituralde (Gasán Municipal Information Officer), Bb. Ruzel Raqueño, Bb. Ella Sophia Malco, Prop. Rex Emmanuel Asuncion, Prop. Christopher J. Rebistual, Prop. Ma. Bernadette Abrera, Prop. Alvin Ancheta,

Prop. Myfel Joseph Paluga, Prop. Randy Nobleza, G. Joven Lilles, G. Christian Emmanuel Catahan, G. Hayden Semilla, at G. Eufemio Agbayani III (para sa mga larawan mula sa NHCP Serafin Quiason Research Center). Kay Prop. Michael Francis C. Andrada para sa paghikayat na maipasa ang naturang papel, at sa dalawang rebyuwer para sa kanilang mga komento at mungkahi. Kay Prop. Ma. Luisa T. Camagay at sa kaniyang Kasaysayan 118 na pinagpasahan ng preliminaryong bersyon ng pananaliksik. Sa pamilyang Valdepeña-Malco at sa aking ina na mga tubong Marinduque. ♦

MGA SANGGUNIAN

Mga Lathalain (Limbag at Online/Web)

- Abrrera, Maria Bernadette L. "Bangka, Kaluluwa at Katutubong Paniniwala." *Philippine Social Sciences Review* 57.1-4 (2005): 27-53. Limbag.
- Abrrera, Maria Bernadette L. "Seclusion and Veiling of Women: A Historical and Cultural Approach." *Philippine Social Sciences Review* 60.1 (2008-2009): 33-56. Limbag.
- Alvarez, Kerby C. "Ang Dalawang Maria ng Malabon: Panata Bilang Pagsasabuhay sa mga Pagpapahalagang Pilipino sa Konteksto ng Ugnayang Pangkasaysayan at Pangkalinangan ng *La Inmaculada Concepcion* at *La Purisima Concepcion* ng Malabon." *DIWA* 7 (2020): 10-47. Limbag.
- Ancheta, Celedonio A. "One Hundred Revolts against the Spaniards." *Philippine Historical Review* V (1972): 165-177. Limbag.
- Baciera, Benjamin. "Religious Experience in Palo Lenten Observances." Nasa Leonardo N. Mercado (ed.), *Filipino Religious Psychology*, 76-81. Tacloban: Pambansang Samahan sa Sikolohiyang Pilipino at Divine Word University, 1977. Limbag.
- Blanco, Manuel. *Flora de Filipinas, segun el sistema sexual de linneo: por el P. Fr. Manuel Blanco, Agustino calzado, segunda impresion, corregida y aumentado por el mismo autor*. Manila: Imprenta de D. Miguel Sanchez, 1845. Limbag.
- Casaysayan ng Pasióng Mahal ni Jesucristong Panginoong Natin*. Manila: Tifografia de "Amigos del País," 1891. Limbag.
- De Huerta, Felix. *Estado geografico, topografico, estadistico, historico-religioso, de la santa y apostolica provincia de S. Gregorio Magno, de religiosos menores descalzos de la regular y mas estrecha observancia de n.s.p.s. Francisco, en las islas Filipinas*. Binondo: Impr. de M. Sanchez y c, 1865. Limbag.
- De la Costa, Horacio. *The Jesuits in the Philippines*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 2014. Limbag.
- Dela Cruz, Jeremy Reuel N. "Masid, Unawa at Arok sa Ako ng Penitensya sa Kalayaan, Laguna." *Talas* 2 (2017): 125-145. Limbag.
- De la Rosa, Antonio Sánchez. *Diccionario español-bisaya para las provincias de Samar y Leyte; corregido y aumentado por Antonio Valeriano Alcázar*. Santa Cruz, Maynila: Santos y Bernal, 1914. Limbag.
- Delos Reyes, Michael P. *Holy Week & Easter Processions: A Liturgico-Pastoral Guide*. Quezon City: Claretian Communications Foundation, Inc., 2015. Limbag.
- Delos Reyes, Michael P. *Salve Regina: On Crowning Images of the Virgin Mary*. Quezon City: Claretian Communications Foundation, Inc., 2015. Limbag.
- "Diocese of Boac." *Phil.church*. 15 Pebrero 2019. Web. 25 Pebrero 2021. <https://www.phil.church/p/diocese-of-boac-philippines.html>
- Esplana, Elino Pizarra. *The History of the Immaculate Conception Cathedral*. Mataas na Bayan, Boac: Diocese of Boac, 2013. Limbag.
- Jacob, Wilfredis B. "Religious Experience in the Quiapo Black Nazarene Devotion." Nasa Leonardo N. Mercado (ed.), *Filipino Religious Psychology*, 82-95. Tacloban: Pambansang Samahan sa Sikolohiyang Pilipino at Divine Word University, 1977. Limbag.
- Javellana, Rene B. "Ntra. Sra. De La ____ To Mama Mary." Nasa Soledad S. Reyes (ed.), *Reading Popular Culture*, 155-164. Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 2002. Limbag.
- Lanslots, D. I. *Illustrated Explanation of the Prayers and Cermonies of the Mass*. New York: Benziger Brothers, 1897. Limbag.
- Laubach, Frank Charles. *The people of the Philippines, their religious progress and preparation for spiritual leadership in the Far East*. New York: George H. Doran Company, 1925. Limbag.
- Mangahas, Fe B. "Ang Heograpikong Distribusyon ng Salitang *Babaylan* at *Katalonan* sa Tatlong Bansang Austronesyano/Malay: Pilipinas,

- Indonesia, at Malaysia.” *ADHIKA I* (1999): 111-130. Limbag.
- Mangahas, Fe Buenaventura. “Ang Babaylan sa Kamalayang Feminista.” *Ang Babaylan sa Kasaysayan*, Monograph series no. 3, 3-21. Lungsod Quezon: UP Diliman Gender Office, 2019. Limbag.
- Mangulabnan, Lito A. “Religious Experience in the Santacruzian and in Marian Devotions.” Nasa Leonardo N. Mercado (ed.), *Filipino Religious Psychology*, 67-77. Tacloban: Pambansang Samahan sa Sikolohiyang Pilipino at Divine Word University, 1977. Limbag.
- Merrill, Elmer D. *A Dictionary of the Plant Names of the Philippine Islands*. Manila: Bureau of Public Printing, 1903. Limbag.
- Mojares, Resil B. “Stalking the Virgin.” Nasa *Waiting for Mariang Makiling: Essays in Philippine Cultural History*, 140-170. Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 2002. Limbag.
- National Statistics Office (NSO). *2000 Census of Population and Housing. Report No 2-59 D. Volume I. Demographic and Housing Characteristics*. Manila: National Statistics Office, 2000. Limbag.
- Peralta, Jesus (ed.). “Pupuwa Ritual.” *Philippine Inventory of Intangible Cultural Heritage*, 150-151. Manila: NCCA & ICHCAP, 2013. Limbag.
- Pineda, Macario. “Suyuan sa Tubigan.” Nasa *Ang Ginto sa Makiling at iba pang Kuwento*, 78-87. Lungsod Quezon: Ateneo de Manila University Press, 1990. Limbag.
- Quisumbing, Lourdes R. “Religious Experience in Señor Santo Niño in Cebu.” Nasa Leonardo N. Mercado (ed.), *Filipino Religious Psychology*, 61-66. Tacloban: Pambansang Samahan sa Sikolohiyang Pilipino at Divine Word University, 1977. Limbag.
- Reyes, Soledad S. “Representations of Filipino Women in Selected Tagalog Novels.” Nasa Jonathan Chua (ed.), *Feasts and Feats: Festschrift for Doreen G. Fernandez*, 207-222. Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 2000. Limbag.
- Semilla, Rafael J. *A Treatise on the Morion Festival in the Province of Marinduque, Philippines*. Manila: w.p., 1970. Limbag.
- Semilla, Rafael J. *Morionish Philosophy*. Manila: w.p., 1970. Limbag.
- Semilla, Rafael J. *Morionistic Prelude*. Manila: w.p., 1971. Limbag.
- Sentenaryo ng IFI Gasan: Dakilang alay sa taong sandaan, ipagpatuloy ang pagbubuklod at paglilingkod sa Diyos at Bayan*. Parokya ng Gasan: Gasan, Marinduque, 2005. Limbag.
- Salazar, Zeus A. *Ang Babaylan sa Kasaysayan ng Pilipinas*. Lungsod Quezon: Palimbagan ng Lahi, 1995. Limbag.
- Santiago, Luciano P. R. *To Love and to Suffer: The Development of the Religious Congregations for Women in the Spanish Philippines, 1565-1898*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 2005. Limbag.
- Scott, William Henry. *Barangay: Sixteenth-Century Philippine Culture and Society*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 1994. Limbag.
- Stuart, Godofredo U. Jr. “Papua.” *StuartXchange*. 2016. Web. 25 Pebrero 2021. <http://www.stuartxchange.org/Papua.html>
- Stuntz, Homer C. *The Philippines and the Far East*. Cincinnati: Jeenings and Pye, 1904. Limbag.
- The Plant List*. 2013. Web. <http://www.theplantlist.org/1.1/about/#wcs>
- Tiatco, Sir Anril Pineda. *Performing Catholicism: Faith and Theater in a Philippine Province*. Quezon City: University of the Philippines Press, 2016. Limbag.
- UP Diksyunaryong Filipino* (UPDF). Lungsod Quezon: Sentro ng Wikang Filipino, 2010. Limbag.
- United States Conference of Catholic Bishops (USCCB). “General Instruction of The Roman Missal.” *La Santa Sede*. 2002. Web. 22 Pebrero 2021. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20030317_ordinamento-messale_en.html

Walsh, John. *The Mass and Vestments of the Catholic Church: Liturgical, Doctrinal, Historical and Archaeological*. New York: Benziger Brothers, 1916. Limbag.

Wendt, Reinhard. "From a Colonial 'Tool of Empire' to Cornerstones of Local Identities: Catholic Festivals in the Philippines." Nasa Patrick Alcedo, Sally Ann Ness, at Hendrik M.J. Maier (pat.), *Religious Festivals in Contemporary Southeast Asia*, 94-121. Lungsod Quezon: Ateneo de Manila University Press, 2016. Limbag.

Wise, Francis H. *The History of the Iglesia Filipina Independiente*. Tesis Masterado. Silliman University, 1955. Limbag.

Mga Panayam

Arevalo, Kelly. 49 taong gulang. Bachao Ilaya, Gasan. Farm at construction supervisor ni Mayor Hon. Victoria Lao-Lim. Ikalawang taon ng pagpupuwa sa ilalim ng Simbahang Romano Katoliko-Gasan. Panayam. 14 Abril 2017.

Raqueño, Luzviminda A. 68 taong gulang. Pinggan, Gasan. Nagpupupuwa mula pa noong 1983 sa ilalim ng Iglesia Filipina Independiente-Gasan. Panayam. 25 Marso 2016.

Reginio, Robert. Poblacion, Gasan. Pari ng Iglesia Filipina Independiente. Marso 2016.

Sadia, Jose Sevilla. 91 taong gulang. Dili, Gasan. Tagapagtatag at unang pangulo ng Gasan Historical Society. Perpetual deacon ng Iglesia Filipina Independiente-Gasan. Panayam. 27 Marso 2016.

Saet, Bernadette. 50 taong gulang. Bacong-bacong, Gasan. Nagpupupuwa mula pa noong 1996 sa ilalim ng Iglesia Filipina Independiente-Gasan. Panayam. 25 Marso 2016.

Sales, Isiar M. 42 taong gulang. Brgy. Tres, Gasan. Kalihim ng Iglesia Filipina Independiente-Gasan. Panayam. 26 Marso 2016.

Seda, Christina. 30 taong gulang. Antipolo, Gasan. Unang beses na magpupuwa sa ilalim ng Simbahang Romano Katoliko-Gasan. Panayam. 25 Marso 2016.

Si EMMANUEL JAYSON V. BOLATA ay kasalukuyang instruktur sa Departamento ng Kasaysayan, Kolehiyo ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas Diliman. Nagtapos siya ng BA History (magna cum laude) at kasalukuyang kumukuha ng MA History sa parehong institusyon. Nitong 2020, inilathala ng Sentro ng Wikang Filipino (SWF)- UP Diliman ang kaniyang aklat, *Hindi Lang Basta Bata: Mga Pananaliksik at Panunuri sa Kasaysayan at Panitikang Pambata*. Isa siya sa mga patnugot ng *Kislap-Diwa: Mga Pagmumuni sa Panitikan, Pelikula, at Kultura* (2018). Nagawaran siya noong 2019 ng Empowering Network for International Thai and ASEAN Studies (ENITAS) Scholarship, mula sa Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University sa Bangkok, Thailand. Mababasa ang ilan sa kaniyang mga publikasyon sa *Katipunan Journal*, *Ubod*, *Reading the Regions*, *Saliksik E-Journal*, *TALAS: An Interdisciplinary Journal in Cultural Education*, at *Likhaan: The Journal of Contemporary Philippine Literature*. Maaari siyang makontak sa evbolata@up.edu.ph.